
İSTİKLÂL MARŞI

VE

MEHMED ÂKİF ERSOY

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

{27-28 Aralık 2021, Samsun}

**İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Adına Yayımlayan
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Koordinatörü
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Yayın Editörleri
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Kapak Tasarımı
Nursel SEÇGİN

Sayfa Tasarımı
Hüseyin KILIÇER

Baskı
TBMM Basımevi - 1. Baskı, Ocak 2023

ISBN
978-605-2089-74-3

Baskı Adedi
1000

Mehmed Âkif Ersoy'un Düşünce Yapısının Kur'an-ı Kerim Meali'ne Etkisi

Hatice Şahin Aynur

Doç. Dr.,

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı,

haticesaahin@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5214-7547

1. Hayatı

Mehmed Âkif Ersoy, 1873 yılının Kasım veya Aralık aylarında, İstanbul'un Fatih ilçesinin Sarıgül Mahallesinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda yer alan doğum yeri ile ilgili karışıklık, babasının görevli olarak gittiği Bayramiç'te onu nüfusa kaydettirmesinden kaynaklanmaktadır.¹ Babası, Arnavutluk'un İpek kasabasından olan Mehmet Tahir Efendi, annesi ise aslen Buhâra'lı olup Tokat'ta doğan Emine Şerife Hanımdır. Mehmed Âkif'in asıl adı Mehmed Ragıyf'tir (Ragif). Mehmed Âkif Ersoy, ismiyle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

¹ Vahit İmamoğlu, *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*, Ravza Yayınları, İstanbul 1996, s. 9; Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020, s. 21; Adem Çalışkan, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 38, Ocak 1993, s. 76.



“Babamın bana verdiği mahlas ‘Ragıyf’ tir. Ragıyf Arapça bir nevi ekmek demektir. Ragıyf ev halkı ve mahalle arasında kullanılmamış ‘Âkif’e çevirmişler. Nüfus kağıdına da Âkif geçmiş. İşte bu suretle adım ‘Mehmet’ mahlasım da ‘Âkif’ kalmıştır. Fakat babam hep ‘Ragıyf’ derdi. Ragıyf, tevellüd tarihimi de ifade eder.” Bu bağlamda Ragıyf, ebced hesabıyla Âkif’in doğum yılı olan h. 1290 yılını karşılamaktadır.² Mehmed Âkif, ilk eğitimini babasından almakla birlikte resmî olarak eğitimine dört yaşındayken Fatih’te bulunan Emir Buhârî Mektebi’nde başlamıştır. İki yıl kadar burada kaldıktan sonra Fatih İbtidâî’sine geçiş yapmıştır. Burada da üç yıl okuduktan sonra Fatih Rüştîyesine geçmiş ve ilkokul döneminde babasından almaya başladığı Arapça eğitimine Rüştîye’de de devam etmiştir. Şiirle tanışıklığının da ortaokul yıllarında başladığı belirtilmektedir. Âkif, Rüştîye’nin bitmesiyle Mülkiye Mektebine devam etmiştir.³

Mehmed Âkif’in babası Tahir Efendi, dönemin ulema sınıfı arasında imtiyazlı bir yere sahipti ve müderris sıfatıyla Fatih dersiâmlarındandı. Tahir Efendi, Mehmed Âkif’in de ilk öğretmeni idi. Bu durumu Âkif, “Babam Fatih müderrislerinden İpek’li Tahir Efendi merhumdur ki benim hem babam hem de hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim.” sözleriyle ifade etmektedir. Âkif’in de ifade ettiği gibi Tahir Efendi, onu gözlemleyerek seviyesinin gelişimine göre ona Arapça başta olmak üzere dinî ilimleri öğretmiştir.⁴ Tahir Efendi, 1888 yılında gırtlak veremi hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Tahir Efendi’nin ölümü, ailenin yaşadığı maddi ve manevî sorunların başlangıcı olmuştur.⁵ Babasının vefatı üzerine Mehmed Âkif, ailesinin geçimini temin etmek vazifesini üstlenerek Mülkiye Mektebini bırakmış, tamamladı-

² Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy’un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 21; Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1987, s. 3-4.

³ Nihat İltter, *Mehmed Âkif Ersoy’un İnanç Dünyası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2020, s. 10; Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, Ankara 2013, s. 20; Mehmet Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 6; M. Orhan Okay, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Yalnız Bir Adam*, Dergah Yayınları, İstanbul 2015, s. 15.

⁴ Adem Çalışkan, “Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy’un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, s. 76-77.

⁵ Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2010, s. 350; Nihat İltter, *Mehmed Âkif Ersoy’un İnanç Dünyası*, s. 11.

ğında hemen iş imkânı olan Baytar Mektebine kayıt yaptırmış ve bu okulu birincilikle bitirmiştir. Mezuniyeti sonrası Ziraat Nezâreti Umûr-i Baytariye ve İslâh-ı Hayvânât umum müfettiş muavinliğiyle memuriyet hayatına başlamıştır. Birçok ilini dolaşarak Anadolu, Rumeli, Arabistan gibi çeşitli bölgelerde görev yapan Âkif, sekiz-on yaşlarında başladığı ve zaman zaman ara verdiği hafızlığı da bu sıralarda kendi kendine çalışarak tamamlamıştır. Mehmed Âkif, İstanbul'da bulunduğu sıralarda memuriyetin yanında Halkalı Ziraat Mektebi (1906) ve Çiftlik Makinist Mektebinde (1907) kitabet-i resmiye hocalığı yapmıştır. Sonrasında İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Şubesinde Osmanlı edebiyatı müderrisliğine tayin edilmiştir (1908). Mehmed Âkif Ersoy, Ziraat Nezâreti'nde müdür yardımcılığı yaptığı sıralarda başkasına (müdürüne) yapılan bir haksızlık sebebiyle görevinden 1913 yılında istifa etmiştir. Bunun yanında aynı yıl Darülfünundaki vazifesinden de ayrılmıştır. 1914 yılında ise Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesinde Türkçe-Edebiyat muallimi olmuştur.⁶ Mehmed Âkif'in evliliği ise Baytarlık'tan mezun olduğunda Mehmet Emin Bey'in kızı İsmet Hanımla gerçekleşmiştir.

Bir sonraki başlıkta ayrıntılı anlatılacağı üzere Mehmed Âkif, Millî Mücadele'de aktif olarak rol almıştır. Âkif, yaşanan bazı olumsuz durumlardan ötürü 1923 yılında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitmiştir ve hayatının bundan sonraki kısmının büyük bir bölümünü Mısır'da geçirmiştir. 1925'te tekrar İstanbul'a gelen Âkif, *Sebilürreşâd* dergisinin tamamen kapatıldığını öğrenmiş ve o dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığının kendisine *Kur'an*'ı tercüme etmesiyle ilgili teklifini de reddetmiştir. 1926'dan itibaren vefatına yakın bir zamana kadar Mısır'da kalmış ve Kahire Üniversitesinde Türk Edebiyatı dersleri vermiştir. Abbas Halim Paşa'nın vefatından sonra kendisi de rahatsızlanan Âkif, 1935'te istirahat maksadıyla Lübnan'a geçmiştir. Burada da sıtma hastalığına yakalanınca Antakya'ya, hastalığı ilerleyince de tekrar Mısır'a dönmüştür. En nihayet yurda dönme kararı almış (1936) ve İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a dönen Âkif, kendisi için hazırlanmış bir daireye yerleşmiş

⁶ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432; Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 8.



ve Nişantaşı'nda bulunan bir klinikte tedavi görmüştür. Âkif, 27 Aralık 1936'da Beyoğlu'nda bulunan Mısır Apartmanı'ndaki dairesinde vefat etmiştir. Vefatının sonrasında devlet tarafından resmî bir cenaze töreni tertip edilmemiş fakat cenazenin Mehmed Âkif Ersoy'a ait olduğunu öğrenen halk Beyazıt Camii'nde kılınan cenaze namazına iştirak etmiş ve Âkif, kalabalık bir cemaatin refakatinde Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir.⁷

2. Düşünce Yapısı, Dinî, Siyasi ve İdeolojik Görüşleri

Mehmed Âkif Ersoy'un yetiştiği ortam onun dinî, siyasi ve ideolojik fikirlerinin oluşmasında çok büyük etkiye sahiptir. Öncelikle bir müderris olan babası Tahir Efendi'nin onu yetiştirmesi, hem kişilik hem de fikir dünyasının oluşmasında başlıca etkendir. Babası Tahir Efendi, Âkif'i İslamî ilimler konusunda olduğu kadar dil ve Doğu-Batı edebiyatını takip edecek düzeyde alt yapıya sahip olması noktasında yetiştirmiştir. Ayrıca çocukluğunu geçirdiği Fatih semti, mektepler ve arkadaş çevresi de düşünce dünyasının şekillenmesine yardımcı olmuştur. Bunlara ilaveten Mehmed Âkif, resmî eğitimin dışında birçok âlimden dersler alarak kendisini yetiştirmiştir.⁸

Yukarıda aktarılanlara ilaveten genel olarak Âkif'in düşünce dünyasının oluşmasında şu şartlardan da bahsedilebilir.

- a. Klasik kültür ve Sadi'de mükemmel örneğini bulan ve ahlâkî bir sonucu hedef alan Doğu manzum hikâyeciliği,
- b. O dönemin sanat okulları arasında birinci planda bulunan Batı Realizmi,
- c. İslam ideali,
- ç. Tarihin en zor ve en stratejik günlerini yaşayan bir devlet ve bir milat,

⁷ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 434; Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 23; Adem Çalışkan, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", s. 79.

⁸ Cihat Küçükaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2014, s. 21.

d. Realiteye objektif ve tahlili bakma alışkanlığını veren müspet bilgilerin tahsili.⁹

Bu maddeler çerçevesinde değerlendirme yapmak gerekirse Âkif'in ilgi duyduğu yazar ve fikir insanlarına bakmak yerinde olacaktır. Mehmed Âkif, öncelikle İranlı şair Sadi'den çok fazla etkilenmiş; hatta Şark ve Garp muhal- ledatı içerisinde Sadi'den daha fazla etkilendiği birisinin neredeyse olmadığını ifade etmiştir. Doğu'da yazılan Muallakât, Mesnevî, Fuzulî Divanı ve Gülistan gibi eserler de Âkif'in Edebî açıdan zengin bir birikime sahip olmasına katkıda bulunmuşlardır. Bunun yanında Âkif, Batı'da Victor Hugo, Emile Zola, Alexandre Dumas Fils gibi fikir adamlarını da severek okuduğunu belirtmiştir. Ayrıca İslam dünyasında en fazla etkilendiği düşünür ve yazar Mısır Müftüsü Muhammed Abduh'tur. Fakat burada Muhammed Abduh'un yenilikçi anlayışı ile Mehmed Âkif'in yenilikçi anlayışının farklı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Muhammed Abduh İslam'a yeni bir yorum getirmeye çalışırken Mehmed Âkif Ersoy İslam dininin hayata geçirilmesinin ihmal edildiğini ve onun yeniden canlanması gerektiğini düşünmektedir. Yani birincisi (Abduh) İslam'ı yeniden yorumlamaya çalışırken ikincisi (Âkif) gerçek İslam'ı hayata geçirmeyi idealize etmektedir. Muhammed Abduh'un dışında Âkif'i etkileyen diğer bir İslam düşünürü Cemaleddin Efgani'dir. Âkif, Efgani'nin özellikle hürriyet ve milliyet gibi kavramlara yaklaşımından etkilenmiştir. Aynı zamanda Pakistan'ın manevi lideri Muhammed İkbâl de Mehmed Âkif'in etkisinde kaldığı düşünürlerden birisidir. Âkif, İkbâl ile kendisi arasında bir takım benzerlikler bulmuş ve onun eserlerinden bir kısmını tercüme etmiştir.¹⁰

Mehmed Âkif Ersoy'un yetiştiği dönemin siyasi ve sosyal ortamı da Âkif'in düşünce dünyasını büyük oranda etkilemiştir. Mehmed Âkif'in çocukluğu ve gençliği Osmanlı Devleti'nin en zor anlarına ve çalkantılı dönemlerine

⁹ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1987, s. 46; Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 28.

¹⁰ Emine Can Uçar, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 28; Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 31; Fevziye Abdullah Tansel, *Mehmed Âkif Ersoy*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 12-46.



rastlamaktadır. Esasen bu dönem Osmanlı'nın dağılma dönemidir.¹¹ Temelde sağlam bir eğitimin varlığı, gerekli şartların oluşmasıyla Mehmed Âkif Ersoy'u şair yapmıştır. Bu şartların en başında şüphesiz Osmanlı'nın dağılma dönemi, işgaller, halkın ümitsiz ve çaresizliği, Millî Mücadele ruhunun bulunması gelmektedir. Aldığı eğitim ve karakteri gereği Mehmed Âkif Ersoy, devletin ve halkın bu kadar zor durumda olmasına kayıtsız kalamamış ve hem beden ve hem de ilmen bütün varlığını ortaya koymuştur.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti çok yönlü bir çözüme yaşamış, siyasi ve askerî açıdan ağır kayıplar almış ve ekonomisi dışa bağımlı hale gelmiştir. Bu dönemde içsel karışıklıklara çözüm olması beklenen Meşrutiyet'in ilanı ve Kânûn-ı Esâsî de istenilen sonucu oluşturamamış, Balkanlar'da reform istekleri devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise iç ve dış kamuoyunda II. Abdülhamid'e karşı yoğun bir muhalefet gelişmiş ve Âkif'in de içinde bulunduğu İslamcı aydınlar da bu muhalefeti desteklemişlerdir.¹² İslamcılık hareketi, aynı isimle anılmasına rağmen gerçekte birbirlerinden farklı düşünce ve düzlemdeki fikirlerin tamamını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu akımın tüm yönlerini içinde barındıracak bir tanım zor olmakla birlikte birçok yönünü kapsayacak bir tanım: "19-20. yüzyılda İslam'ı bir bütün olarak 'yeniden' hayata hâkim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden, esaretten, taklitten, hurafelerden kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, bütünü ihtiva eden bir hareket."¹³ şeklinde yapılabilir Basit düzeyde ise özellikle II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı'nın siyasi ve sosyal problemlerine İslam'ı temel olarak çözüm arayan aydınlar "İslamcı" olarak adlandırılabilir.¹⁴

¹¹ Mehmet Akgül, "Mehmed Âkif Düşüncesinde Dinî Yenilenme", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 496.

¹² İbrahim Halil Ozan, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4-5, 2016, s. 147; İsmail Kara, *İslamcılığın Siyasi Görüşleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s. 47.

¹³ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I*, İstanbul 1986, s. 15; İbrahim Halil Ozan, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", s. 148.

¹⁴ İbrahim Halil Ozan, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", s. 148.

Mehmed Âkif Ersoy bu süreç içinde, başlangıçta şiirde takip ettiği yolu gözden geçirmiş ve önemli kararlar alarak sanatta izlediği tarzı bırakmış, hayallerden uzak ve içinde yaşadığı toplumun sorunlarını ve çözüm önerilerini merkeze alan bir yaklaşım benimsemiştir. Hatta eski şiirlerinden elinde kalanları ortadan kaldırarak yeni görüşünü Süleymaniye Kürsüsünde isimli kitabında “Budur cihanda benim en beğendiğim meslek / Sözüm odun gibi olsun, hakikât olsun tek” mısralarıyla ifade etmiştir. Böylece Mehmed Âkif, eserlerinde toplumun meselelerine en çok değinen şair olmuştur. Mehmed Âkif Ersoy'un yazıları, devrin ilim ve fikir hayatında önemli yeri olan, hemen hemen bütün yazarların yazılarının çıktığı Sırat-ı Müstakim (8 Mart 1912'den itibaren *Sebilürreşâd* adını aldı) mecmuasında yayımlanmıştır.¹⁵

İslamcılar arasında yer alan Mehmed Âkif, yenilikleri iktidarın aczi olarak görmekte ve bu sebeple yönetime muhalefet etmektedir. Fakat Âkif'in buradaki muhalefeti diğer İslamcılarla bir tutmamak gerekmektedir. Zira vatan toprağına, bayrağına, milletinin faziletlerine, diline ve sanatına bağlı bir vatansever olarak Âkif, aslında tasvip etmediği idarecilerin verdiği millî vazifeleri kabul etmiş ve memleket sıkıntı içerisindeyken idareciler aleyhine açık, sert ve yıpratıcı bir muhalefete girişmemiştir.¹⁶ Bunun yanında inancı, ahlâkı ve yaşayışıyla İslam'dan taviz vermeyen Âkif, İslam'la çatışmadığı sürece diğer fikir sahipleriyle de iş birliği yapılabileceği görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla Âkif'in İslamcılık anlayışında, emir ve nehiylerde kaynak İslam seçilmeli ve çağdaş medeniyetin İslam'la çakışmayan güzellikleri alınmalıdır. Zira çağdaş uygarlıkların, Batı'nın ileri tekniği gibi önemli ve güzel yönleri vardır, bunlar körü körüne değil sentezlenerek alınmalıdır.¹⁷

Mehmed Âkif Ersoy, bu özellikleriyle 1. Dünya ve İstiklâl Savaşı'nda muhalefet etmek şöyle dursun kitleleri harekete geçiren bir fikir insanıdır. Millî Mücadele'de kamuoyu oluşmasında büyük rol oynamış, Anadolu'nun birçok

¹⁵ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, s. 435.

¹⁶ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, “Mehmed Âkif Ersoy”, s. 436.

¹⁷ Hasan Aydın, “Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğunun Geri Kalmışlığının Felsefî Çözümlemesi”, *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 329; Cihat Küçükaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 23.



yerini dolaşmış, halkın ümitsizliğe düşmemesi gerektiğini vurgulamış, birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiği konusunda uyarılarda bulunmuş, oyuna gelmeyip azim ve inançla daha fazla çalışmak gerektiğini özellikle belirtmiştir. Maddi-manevî hiçbir çıkar gözetmeden millet mücadelesine çok ciddi hizmet etmiştir.¹⁸ Mehmed Âkif, Millî Mücadele'ye sadece kendi isteğiyle katılmamış aynı zamanda resmî olarak da çağrılmış ve bu yönüyle Millî Mücadele'nin başlangıcında davet edilen ilk şair ve yazar olmuştur.¹⁹ Âkif, bu dönemlerdeki büyük acıları, ümit ve idealleri, önemli mücadeleleri, çöküş ve çalkantıları, dağlılı ve yıkılışları fotoğraflamış ve Safahat isimli eserinde yazmıştır. Bu yönüyle Safahat bir şiir kitabı, bir edebî metin olmaktan daha ziyade bir fikir kitabıdır. Onda bu milletin tarihi, yükseliş ve düşüşü, bunun sebepleri, fert ve cemiyet olarak incelenmesi; zekası, nüktesi, edebiyatı, şehri, sokağı, evi, ailesi, acıları ve sevinçleri bulunmaktadır.²⁰

Mehmed Âkif Ersoy, Millî Mücadele'de aktif olduğu gibi Birinci Büyük Millet Meclisinin çalışmalarına da Burdur milletvekili olarak katılmıştır. Bu dönemde zaman zaman vaazlar vermeye devam etmiştir. Aynı yılın (1920) sonunda Maârif Vekâletinin açtığı millî marş metninin yazılması müsabakasında istenildiği gibi bir şiir bulunamayınca müsabaka süresi uzatılmış ve Maârif Vekili özel bir yazı ile Âkif'in de müsabakaya katılmasını kendisinden rica etmiştir. Mehmed Âkif Ersoy'un yazdığı İstiklâl Marşı tüm katılanların arasından oy birliği ile birinci seçilmiş ve 12 Mart 1921'de Büyük Millet Meclisinde Millî Marş metni olarak kabul edilmiştir. Birinci Meclise muhalefet grubunda katılan Mehmed Âkif, İstiklâl Savaşı'nın bitiminden sonra kurulan İkinci Meclise katılmamıştır. Çünkü yeni hükümet, onun idealleriyle bağdaşmadığı gibi İslam birliği fikrinde de değildir, bilakis laik devlet prensibiyle hareket etmeyi

¹⁸ Emine Kısıklı, "Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulmasında Mehmed Âkif", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 205; Cihat Küçük-kaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 25.

¹⁹ Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", s. 9.

²⁰ Kadir Pepe, "Mehmed Âkif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 446; Cihat Küçükkaya, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, s. 25.

düşünmektedir. Zaten Mehmed Âkif Ersoy'un ülkeyi terk edip Mısır'a gitmesi de bu yeis günlerinden sonrasına denk gelmektedir.²¹

Mehmed Âkif Ersoy, İslam'ı daima çağın sorunlarına çözüm üretecek şekilde takdim etmiştir. Dinin cevherindeki ebedilik dünün, bugünün olduğu kadar yarının insanına da hitap etmelidir. Bu anlayışla Âkif, "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı" demektedir. Süleymaniye Kürsüsünde isimli kitabında Âkif düşüncelerini sistemleştirerek fikirlerini yaşam tarzı, ahlak, insanın kendisiyle ve çevresiyle ilişkisi, ilim ve teknik karşısında insanın tavrı gibi teferruatlarla sunmuş ve çözüm üretmeye çalışmıştır.²² Bu çerçevede İslam'ın terakkiye mani olmadığını da özellikle savunan Âkif, gerilemenin nedeninin din değil, dinin yanlış uygulanması olduğunu şu dizelerle belirtmiştir.

Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış;

Rûh-i İslâm'ı telâkkileri gayet yanlış.

Sanıyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez;

Asrın âsâr-ı kemâliyle tekâmül edemez.

...

Müslüman unsuru gayet mütedenni, doğru

Şu kadarı var ki değildir bu, onun mahzuru,

Müslümanlık denilen ruh-i ilâhî, arasak

Müslümanız diyen insan yığınınından ne uzak

Dini tetkik edeceksek dönelim haydi geri,

Alalım neşet-i İslâm'a yakın bir devri:

O ne dehşetli terakki o ne müthiş sür'at!

Öyle bir harika gösterdi mi insaniyyet?²³

²¹ Adem Çalışkan, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", s. 79; ayrıca bk. "Mehmed Âkif Ersoy", *Büyük Türk Klasikleri*, C. 10, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1990, s. 340-341.

²² M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 436.

²³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 169.



3. Düşünce Yapısının *Kur'an* Mealine Yansımaları

21 Şubat 1925'te Türkiye Büyük Millet Meclisinde *Kur'an-ı Kerim*'in Türkçeye tercüme ve tefsir edilmesiyle ilgili önerge kabul edilmiş ve bu sıralarda Mayıs ayında Mehmed Âkif Ersoy, İskenderiyeden deniz yoluyla İstanbul'a gelmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu kararı almasından sonra tercüme faaliyetini ancak Mehmed Âkif'in yapabileceği hususunda görüş birliği vardı. Zira başyazarı olduğu *Sebilürreşâd* dergisine yazdığı kısa tefsir yazıları okuyucular tarafından çok beğenilen, memlekette o devirde Arapça'yı en iyi bilen çok az insandan biri olarak kabul edilen, Türk diline hâkimiyeti ile zaten tartışma dışı görülen ve İslamî ilimleri de çeşitli vesilelerle tahsil eden biri olarak Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an* tercümesi için tabiri caizse biçilmiş kaftandı.²⁴ Yakın dostlarının Âkif'i tercümeyle ikna etme telkinleri istenilen sonucu veremeyince dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Bey, Aksekili Ahmet Hamdi'yi kendisine göndermiş, fakat onun ısrarları da olumlu sonuç vermemişti. Sonrasında yine yakın arkadaşlarının ve özellikle Ahmed Naim Efendi'nin ısrarı üzerine tercüme değil meal hazırlamayı kabul etmişti. Böylece *Kur'an-ı Kerim*'in tercüme edilmesi görevini Mehmed Âkif Ersoy'a veren Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, tefsir edilmesi görevini de Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a vermişti. 1926 yılında Mehmed Âkif, *Kur'an* mealini için çalışmaya başlamış ve 1929 yılında bu çalışmasını tamamlamıştır. Tercümenin müsveddesini bitirdikten sonra uzun bir süre temize çekme çalışmalarını yürütmüş ve 1932 yılında nihayetlendirmiştir.

Âkif'in meal çalışması yaptığı yıllarda memleketin dinî yaşantısını ilgilendiren bir takım değişiklikler zuhur etmiş ve hükümet bu noktada yeni kararlar almıştır. Nihayetinde İstanbul'un bazı camilerinde *Kur'an-ı Kerim*'in Türkçesinin okunmaya başlandığı, namazlarda dahi Arapça aslı yerine tercümesinin okutulacağı gibi bilgiler Mehmed Âkif'e ulaşmıştır. Mehmed Âkif Ersoy, kendi mealinin de *Kur'an-ı Kerim* yerine konulabileceğinden kuşkulanarak aynı yıl meal yapmaktan vazgeçtiğini yazılı olarak beyan etmiştir.²⁵ Mehmed Âkif

²⁴ Recep Şentürk, "Giriş", *Kur'an Meali Mehmed Âkif Ersoy*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. XII.

²⁵ Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", s. 11; Recep Şentürk, "Giriş", s. XII.

Ersoy mealiyle ilgili endişelerini kendisi de şu sözlerle ifade etmektedir. “Ter-cüme güzel oldu, hatta umduğumdan daha iyi. Lakin onu verirsem, namazda okutmaya kalkacaklar, ben o vakit Allah'ımın huzuruna çıkamam ve Peygam-ber'imın yüzüne bakamam.”²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, mealle ilgili sözleşmeyi feshetmekle birlikte meal üzerinde çalışmaktan vazgeçmemiş, Mısır'da kaldığı yıllarda temel meşguliyetini *Kur'an* mealine ayırmıştır. 1936 yılında hastalığı-nın ilerlemesi sonucunda İstanbul'a döneceği vakit *Kur'an* mealini içeren ya-zıları yakın arkadaşı ve Camiu'l-Ezher âlimlerinden Yozgatlı İhsan Efendi'ye “Ben sağ olursam da gelirim, noksanlarımı ikmal eder, ondan sonra basarız. Şayet ölür de gelemezsem, bunu yakarsın” şeklindeki bir vasiyetle emanet et-miştir. İhsan Efendi, yıllarca her türlü baskı ve teklife rağmen meali kimseye vermeyip yaktığını söylemiş fakat kendi sağlığında yakmaya da kıyamamış-tır. Nihayet İhsan Efendi 1961 yılında ölüm döşegindeyken oğlu Ekmeleddin'e çalışma odasının çekmecesinde bulunan emaneti yakmasını vasiyet etmiştir. Babası öldüğünde henüz 18 yaşında olan Ekmeleddin, taziyeye gelen Mustafa Sabri Bey'in oğlu İbrahim Bey'e konuyu açmış ve İbrahim Bey'in önderliğinde beş kişilik bir ekip hem Âkif'in orijinal nüshasını hem de İhsan Efendi'nin kendi yazısıyla baştan sona intinsah ettiği Âkif'in mealinin bir başka nüshasını yakmışlardır.²⁷

Uzun yıllar söz konusu mealin yakılıp yakılmadığı ile ilgili endişeler de-vam etmiş ve nihayet “yakanların” açık itirafı ile neredeyse kendisinin varlığından tamamen ümit kesilmiştir. Fakat bir taraftan da Âkif'in vefatından İh-san Efendi'nin vefatına kadar geçen çeyrek asır boyunca, meselenin meraklısı ve hamiyet sahibi insanlar tarafından söz konusu mealin görülmesi ve çoğal-tılması mümkün olduğundan ümitler korunmuştur. Ve nihayet Mehmed Âkif Ersoy mealinin üçte birlik kısmının aslından latinize edilerek daktilo edildiği öğrenilmiştir. Bu daktilo metin, uzun yıllar Mısır'da yaşayan ve orada oku-yan, Mısır'da tahsil gördüğü yıllarda İhsan Efendi'nin ders ve sohbetlerinden

²⁶ Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2004, s. 143; Recep Şentürk, “Giriş”, s. XIII.

²⁷ *Mehmed Âkif Külliyyatı*, C. 10, haz. İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992, s. 230-231; Recep Şentürk, “Giriş”, s. XIV.



istifade eden merhum âlim Mustafa Runyun tarafından muhafaza edilmiştir. Mustafa Runyun metni sağlığında daktilo ettirmiş ve onu aile içinde muhafaza etmiştir. Kendisinin vefatı üzerine emanet oğlu Ali Yahya Bey'e geçmiş, Ali Yahya Bey de metni taziyyeye gelen Recep Şentürk'e (meali yayıma hazırlayan) vermiştir.²⁸

Recep Şentürk bu meal süreci ile ilgili şu bilgileri paylaşmaktadır:

“Merhum Akif’in uzun yıllar bir yandan Mısır’da gurbet çilesi çekerken diğer yandan ise gelecek nesillere bırakabileceği bir eser olsun diye bütün olumsuzluklara rağmen gece-gündüz çalışarak ve büyük bir heyecan ve samimiyet ile kaleme aldığı Kur’ân mealinin -en azından bir kısmının- yok olmasına Allah izin vermemiştir. Bu meali yayınlamak için uygun zamanın geldiğine ve Akif’in endişe ettiği mahzurların ortadan kalktığına, yaptığımız istişare ve istihareler sonucunda kani olduk. Bundan da öte böyle bir eserin kaybolması gibi bir durumun büyük bir vebal olduğunu düşünmek de bizi bu konuda harekete geçiren en önemli amil oldu. Böylece çeyrek asra yakın yoğun ve karmaşık duygular, endişeler içinde muhafaza ettiğimiz bu emaneti milletimize tevdi etme zamanının gelmiş olduğu sonucuna ulaştık.”²⁹

Mehmed Âkif Ersoy’un yazdığı meal, *Kur’an-ı Kerim*’in elimizdeki tertibine göre baştan dokuz sure yani Tevbe/Berâe suresinin sonuna kadar olan bölümün mealini kapsamaktadır. Bu mealin Mehmed Âkif’e aidiyeti, Mustafa Runyun’un şahadetine ilaveten mealde kullanılan üslubun onu teyit edecek nitelikte olmasıyla kesinleşmektedir. Ayrıca Mehmed Âkif’in mealden önce tercüme ettiği ayetlerin varlığı da ikisi arasındaki mukayeseye imkân vermekte ve sonucun kesinliğini desteklemektedir.³⁰

Mehmed Âkif Ersoy’un mealinin yazılışındaki düşünce yapısına geçmeden önce bir de onun tefsir yazılarından bahsetmek gerekmektedir. Âkif, on

²⁸ Recep Şentürk, “Giriş”, s. XV.

²⁹ Recep Şentürk, “Giriş”, s. XI.

³⁰ Recep Şentürk, “Giriş”, s. XVII.

sekizi manzum olan ve Safahat'a alınan elli yedi tefsir yazısının tamamını *Sebilürreşâd*'ın 183. sayısından itibaren çeşitli nüshalarında "Tefsir-i Şerif" başlığı altında yayımlamıştır. Burada tefsir edilen ayetler, güncel meselelerle bağlantılı olan ayetlerdir. Dergide ayrıca "Hadis-i Şerif" adı altında çıkan dört yazısı da zamanın sorunlarına çözüm getirebilecek hadislerle dayalı makalelerdir. İlk defa Ömer Rıza Doğrul tarafından "*Kur'an*'dan Ayetler" başlığıyla ve bazı eklemeler ve müdahalelerle kitap haline getirilen bu yazılar arasında makale ve vaazlarından da seçmeler bulunmaktadır. Sadece tefsir yazıları ise Abdülkerim ve Nuran Abdulkadiroğlu tarafından *Sebilürreşâd*'dan aktarılarak hazırlanmış ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından neşredilmiştir (Mehmed Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri: Mev'iza ve Hutbeleri, Ankara 1991).³¹

Mehmed Âkif Ersoy'un düşünce yapısının *Kur'an* mealine etkisine gelince bu konuya öncelikle Mehmed Âkif'in yaşadığı dönemi ele alarak başlamak uygun olacaktır. Bir önceki başlıkta ifade edildiği gibi Mehmed Âkif Ersoy'un yaşadığı dönem ekonomik, siyasi ve ictimai açıdan oldukça karmaşık bir dönemdir. Batı'da gerçekleşen gelişmeler İslam toplumlarını önce iktisadi daha sonra da siyasi ve ictimai açıdan bozulmaya sevk etmiş, İslam âlimleri de bu meseleyi temel problem edinmişlerdir. Bazı âlimler, Batı medeniyetinin o günkü halini birebir taklidi benimserken özellikle İslamcılar olmak üzere bir kısım âlimler de Batı'nın ilim ve fennini almayı fakat manevî ve kültürel değerlerini almayıp İslam dinine ve medeniyetine sadık kalmayı savunmuşlardır. Bunların dışında Batı'yı her hâliyle reddeden bir kısım âlimlerden de bahsetmek gerekmektedir. İslamcılar, İslam dünyasının gerileme sebebini İslam değil İslam'ı doğru uygulamamak olduğu şeklinde yorumlayıp hurafelerden arınmış İslam'ı hayata geçirmeyi teklif etmektedirler. İslamcılar arasında yer alan Âkif'e göre ise asıl kaynak *Kur'an*'dır, hurafeler, bidatler terk edilip aslî kaynak hareket noktası seçilmelidir. İslamiyet 20. asrın bilgi ve donanımına sahip olan insanın idrakiyle hayata geçirilebilecek bir nizama dönüştürülmelidir.³² Yine Âkif'e göre Müslüman toplumdaki cehaletin, tefrikanın, durgunluğun ve uyuşukluğun giderilebilmesi için atılabilecek adımlardan en önemlisi *Kur'an*'ın doğru an-

³¹ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düздаğ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 438.

³² Mehmet Doğan, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", s. 15.



laşılmasıdır. Bu anlayışının bir göstergesi olarak tüm hayatı boyunca şiirleri, tercümeleri ve mealiyle *Kur'an*'ın daha iyi anlaşılabilmesine hizmet etmiştir.³³

Mehmed Âkif Ersoy, kendi düşünce yapısının ana ilkesi olan “*Kur'an*'ı hayata rehber edinme” prensibini *Kur'an* meali ve tefsirinin de ana kriteri kabul etmiştir. Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an*'ın hayata geçirilebilmesinin de ancak güncellenmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedir. Zira yazılarında da bu konuyu ele alarak geçmiş eserlerin çok kıymetli olduğunu fakat bu gün için de yeni eserlerin telifinin gerekli olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: “... Vaktiyle icabı kadar tefsir yazılmış, elverir diyemeyeceğiz. Eslâf çalışmışlar, Allah kendilerinden razı olsun. Bir âsâr vücuda getirmişler, fakat dememişler ki bu âsârımız ilâ yevmi'l-kıyâm size elverir. Siz artık çalışmayın da yalnız bizim kitaplarımızı okuyunuz... Bilakis demişler ki: Siz de çalışacaksınız. Hem bunları okuyacaksınız, hem de kendi fikrinizi ilave ederek zamanınıza göre yeni yeni eserler vücuda getireceksiniz. Böyle böyle sonuna kadar gidecek.”³⁴ Mehmed Âkif Ersoy, vaazlarında örnek verdiği ayetleri de toplumun gerçekliğine karşılık gelebilecek ayetlerden seçmiş ve o günün koşullarında mücadele ruhu, azim, sabır, direnme, çalışma, birlik ve beraberlik içeriği olan, itikadın sağlamlığıyla bilinçli bir toplum inşa etmeye yönelik ayetleri tercih etmiştir.³⁵ Mehmed Âkif, vaazlarında olduğu gibi şiirlerinde de ana kaynak olarak *Kur'an*'ı almıştır. Manzumelerinin kiminde doğrudan doğruya ayetlerden hareket etmiş, kimilerinde ayetlerden iktibasta bulunmuş,³⁶ kimilerinde ayetlerden anlam olarak yola çıkmış, kimilerinde ise sure, ayet isimlerine ve kelimelerine yer vererek *Kur'an*'ı ilham kaynağı olarak kullanmıştır.³⁷

³³ Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Yorumu”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 164.

³⁴ Mehmed Âkif Ersoy, “Hutbe ve Mevâiz”, *Sebülurresâd*, 20 Şubat 1913 / 7 Şubat 1328-14 Rebiulevvel, C. 9-2, S. 232-50, s. 405-408; Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Yorumu”, s. 117.

³⁵ Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Yorumu”, s. 177.

³⁶ Âkif'in, Kur'an ayetlerinden iktibasta bulunduğu şiirlerinden birisi de İstiklâl Marşı'dır. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Mustafa Kara, “İstiklâl Marşı'nda Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar”, *Kabulünün 100. Yılında İstiklâl Marşı ve Millî Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, 2021, s. 219-233.

³⁷ İsmail Çetışli, “Mehmed Âkif'in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur'an-ı Kerim”, *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur 2009, s. 419; Ercan Şen, “İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Yorumu”, s. 182.

Çocukluğundan itibaren *Kur'an* ile ilgilenen Âkif, onu hayatının merkezi-
ne koymuş, hayatının tamamına *Kur'an*'ı hâkim kılmıştır. Küçük yaşlarda baş-
ladığı Arapça eğitiminin yanında *Kur'an* hıfzına da devam etmiştir. Hafızlığı
ilerleyen yaşlarda tamamladıktan sonra onun *Kur'an*'a vukûfiyeti dostları ara-
sında “demir hafız” lakabıyla anılmasından belli olmaktadır. Mehmed Âkif,
Kur'an'ın hıfzını sağlam tutmayla birlikte asıl emeğini *Kur'an*'ın anlaşılması ve
yaşanmasına adanmıştır. Âkif, *Kur'an*'ı daima canlı ve dinamik bir kitap olarak
ele almış, günlük yaşamla *Kur'an* arasında sürekli bir ilişki kurmuştur. Kendi
çocukluk ve gençlik döneminde *Kur'an*'ı günlük yaşamla bütünleştirmiş ve ha-
yatını inancına uygun bir şekilde yaşamıştır. Âkif, *Kur'an*'ın bireysel manada
olduğu kadar toplumsal anlamda da yaşamla sıkı sıkıya irtibatlı olduğunu sa-
vunmuştur. Bu bağlamda Âkif, yaşadığı dönemdeki bazı *Kur'an* tasavvurlarını
sebeplerini beyan etme kaydıyla eleştirmektedir. Bu sebeplerin başında gelen
ise toplumun *Kur'an*'ı sadece mezarlıklarda ölülerin başında okunan bir kitap
gibi telakki etmesidir. Oysa dinamik bir *Kur'an* algısı, her daim okunmayı, an-
laşıp içerdiği hakikatleriyle hayata aktarılmayı gerektirmektedir.³⁸ Bu meyanda
Âkif, hayata geçirilememiş *Kur'an* anlayışını şu mısralarla eleştirmektedir:

İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa bir maksat aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'an'ın:
Çünkü kaydında değil, hiçbirimiz ma'nanın:
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yahud üfler geçeriz bir ölü'nün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!³⁹

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Demirci, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016, s. 31 vd.

³⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 153.



Âkif, hayatının her döneminde *Kur'an*'la meşgul olmakla birlikte meal yazdığı dönemde *Kur'an*, bütün kalbini, ruhunu ve mevcudiyetini kaplamıştır. Meal yazarken *Kur'an*'ın her ayeti ile her kelimesi ile hatta her harfi ile günlerce uğraştığı için artık gönlünü ona vermiş ve bütün zevki o olmuştur.⁴⁰ Bütün bu odaklanmaya rağmen Mehmed Âkif, yine de yaptığı işi beğenmemektedir. Oysa temize çekilmiş meali okuyan arkadaşı Eşref Edip, Âkif'e mealiyle ilgili şu anekdotu aktarmaktadır: “Artık Elhamdülillah, tamam olmuş. Avdette ben bunu İstanbul'a götürüyüm”, dedim o ise buna güldü ve “Onu tamam oldu mu zannediyorsun? Onun üzerinde daha ne kadar işlemek lazım! Çok noksanları var”, dedi. Eşref Edip ise “Noksan tarafını görmüyorum. Hayli tebyiz etmişin” demiştir. Bunun üzerine Âkif, “Şu tashihleri görüyorsunuz ya. Onlar hep tebyizden sonra olmuştur. Bir kelimenin en güzel zannettiğim karşılığını bir zaman sonra beğenmem. Daha güzel bir tercüme aklıma gelir. O kelimelerin bütün tercümelerini değiştirmek icap eder...” demiştir. Ayrıca bazı ayetlere müfessirlerin verdikleri diğer manaları da not olarak eklemek istediğini, sonra da ortaya çıkan bu mealin yine bir ilim heyeti tarafından incelenmesi gerektiğini, ancak bu aşamalardan sonra basılabilecek seviyeye gelebileceğini belirtmiştir.⁴¹ Bu durum, Âkif'in *Kur'an* mealini hazırlamada ne kadar titiz davrandığını göstermesi açısından önemlidir.

Mehmed Âkif'in mealini bir türlü beğenememesine karşın o meali okuyan Eşref Edip meal hakkında şunları söylemektedir:

“O ne sadelik, o ne ahenk! Ayetle arasındaki irtibatı muhafaza hususunda öyle büyük bir kudret göstermiş ki, bir sureyi okursunuz hiçbir ayetin başında veya sonunda ufak bir irtibatsızlık göremezsiniz. Müfessirler ayetler arasındaki irtibat ve münasebetleri anlatmak için sayfalar dolusu izahatta bulunurlar. Üstat ise irtibatı fiilen o surette yapmış ki bir ayetin bitip diğer ayetin başladığının farkında bile olamazsınız. Bir şiir gibi senelerce üzerinde işlenmiş, hiçbir tarafında hiçbir noktasında, hiçbir pürüz

⁴⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004, s. 263-264.

⁴¹ Dücane Cündioğlu, *Bir Kur'an Şairi*, s. 142- 143; Eşref Edip Fergan, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 165.

kalmamış, bir sehl-i mümteni haline gelmiş. Su gibi akıyor. Bir çağlayan gibi gönülleri heyecana veriyor. Beyanın ulviyetine, kutsiyetine o kadar itina göstermiş ki, okuduğunuzun 'Kelâmullah' olduğunu hemen fark edersiniz..."⁴²

Mehmed Âkif Ersoy'un sabit bir tercüme tekniğinden bahsetmek tam olarak mümkün değilse de onun meal ve tefsir çalışmalarında şu hususlara özellikle dikkat ettiği vurgulanabilir:

a. Öncelikle ilim, teknik, tarih ve ictimai bilgiler içeren ayetleri tercih etmiştir ve bunları hem rivayet yönüyle hem de dirayet yönüyle incelemektedir. Hangi ilmî vasıta ile olursa olsun öncelikle ayetten anlaşılan meal yazmış, ibare ve işaretlerine dikkat çekmiş, delalet ettiği hususları beyan ederek zamanın gerek ve ihtiyaçlarına göre kendi görüş ve fikirlerini belirtmeye çalışmıştır.

b. Yukarıda da kısaca değinildiği gibi meal ve tefsir çalışmalarında usulsüz hareket etmemiş meal ve tefsir metodolojisi çerçevesinde hareket etmiş, hem bu sahadaki eserler hakkında malumatını kullanmış hem de tefsir ilmi, meal ilmi, tefsir tarihi, tefsir usulü hakkındaki müdevvenatı görmezden gelmemiştir.

c. Kendi döneminde meal ve tefsir ihmal edildiği için bu alana dikkatleri çekmiştir.⁴³

d. Âkif, meal yaparken bazen lafzî tercümeye bazen de mealen/tefsiri tercümeye yer vermiştir. Malum olduğu üzere lafzî tercümede, tercüme edilecek metindeki bütün kelimeler ele alınmalı ve tercüme edileceği dildeki karşılığı olan lafızlar, asıl lafızların yerine eksiksiz konulmalıdır. Bu tip tercümelere, tercüme edilen dildeki ifadenin karşılığını bulmak ve onu diğer dile aktarmak oldukça zordur. Zaten birebir tercüme, anlam kopukluğu ve ayetin verdiği mesajların doğru aktarılamaması tehlikesini de barındırmaktadır.⁴⁴ Bu sebeple

⁴² M. Ertuğrul Düzdağ, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, Med Kitap, İstanbul 2005, s. 165.

⁴³ Mehmed Âkif Ersoy, "Tefsir-i Kebir", *Sebilurreşâd*, C. 8-1, S. 183, 8 Mart 1912, s. 5-6; Mehmet Demirci, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, s. 74-75.

⁴⁴ İbrahim H. Karslı, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, DİB Yayınları, Ankara 2012; Mehmet Demirci, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, s. 75.



Âkif, söz konusu Kelamullah olunca tercüme yerine meal ifadesini tercih etmiştir ve lafzî tercümeyi de bu bağlamda kullanmıştır.

Âkif'in meal bazında lafzî tercümesine bir örnek vermek gerekirse En'âm Suresi 7. ayet ele alınabilir:

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَابٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ
هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

“Yâ Muhammed, bizler sana kâğıt üzerine yazılmış bir kitap indirseydik de onu elleriyle yoklasaydılar, küfürlerinde inat edenler ‘Bu apaçık sihirden başka bir şey değil!’, diyecektiler.”⁴⁵

Mehmed Âkif Ersoy, çalışmalarının çoğunda ise tefsîrî tercümeyi kullanmıştır. Tefsîrî tercümede maksadın anlaşılması için bazı kelimeler atlanabilir ve bazı kelimeler ilave edilebilir. *Kur'an* tercümelerinde genellikle bu tercüme tekniği kullanılmaktadır ve Âkif de maksadın hâsıl olmasını ön plana aldığı için bu geleneği devam ettirmiştir. Bu meyanda tefsîrî mealine bir örnek vermek gerekirse Al-i İmrân suresi 118. ayet ele alınabilir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَشْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ
مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تَحْفِي ضُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

Ey iman edenler! Kendinizden başkalarını -ki size karşı fenalıktan geri durmuyorlar- dost edinmeyin (*bağrınıza basmayın*) (*Kendinizden başkalarıyla -ki size karşı fenalıktan geri durmuyorlar- içli-dışlı olmayın*). Daima sizin belâya uğramanızı isterler. Görmüyor musunuz? Husûmetleri ağızlarından

⁴⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. 259. Aynı ayet Anglikan Kilisesine verilen cevap için yazılmış metinde şöyle meallendirilmiştir. “Biz sana kâğıt üzerinde yazılmış bir kitap indirseydik de ona elleriyle dokunmuş olsalardı yine kafirler: ‘Bu aşık bir sihirden başka bir şey değil’ derlerdi.”

taşıyor. Sinelerinin gizlediği ise daha dehşetli. Gerçekten akılı başında iseniz, işte size âyâtımızı sarih olarak bildirdik.⁴⁶

Buraya kadar aktarılan bilgilerden anlaşıldığı gibi Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an*'ı anlama, meal verme ve tefsir yapma çabası içerisindeyken her daim geçmişteki yöntemlerden istifade etmiştir. Onun düşünce yapısında geçmiş tamamen yok saymak, gelenekten vazgeçmek ve modern yöntemlerle *Kur'an*'ı tercüme etmeye çalışmak gibi düşünceler bulunmamaktadır. Konunun daha net olması için örnek vermek gerekirse Âkif, ayeti anlayıp anlamlandırma çabasında ulumu'l-*Kur'an*'dan istifade etmiş, ulumu'l-*Kur'an* olmadan da anlayabileceğini ve onlara ihtiyacı olmadığını iddia etmemiştir. Zaten babasının müderris olması, Arapça'ya vukûfiyeti ve dinî ilimler konusunda da kendini yetiştirmesi ve aldığı eğitimler bu hususta kendisine yeterince alt yapı oluşturmuştu. Bu meyanda Mehmed Âkif Ersoy'un meal ve tefsir çalışmalarında *Kur'an* ve sünnet çerçevesinde hareket ettiği, yer yer te'vile başvurduğu fakat murad-ı ilahiyi maksadının dışına çıkarmak için uğraşmadığı, ilâhî metnin mana imkânlarını zorlayıp metni tahrif etmediği, daha önemlisi kendi heva ve hevesi doğrultusunda metni yorumlamadığı söylenebilir. İlaveten Âkif, *Kur'an-ı Kerim*'i tek kaynak kabul etmemiş bilakis Hz. Peygamber'in sünnetini her daim ikinci kaynak olarak ele almış ve ayetleri anlama ve anlamlandırma çabasında her gerektiğinde sünnetten istifade etmiştir. Dolayısıyla *Kur'an*'ı *Kur'an*'la anlamaya çalışma aşamasından sonra *Kur'an*'ı sünnetle anlamaya çalışma çabası, Âkif'in meal ve tefsirciliğinde ilk sırayı almaktadır. Ayrıca ayetleri sahabe sözüyle tefsir etmeye çalışması, nüzul sebeplerini dikkate alması gibi hususlar da Âkif'in modernist ve reformist hareket et-

⁴⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'ân Meali*, s. 64. *Sebilürreşad* dergisinde 118. ayetin meali ise şöyledir: “Ey müminler! Size ellerinden gelen fenalığı yapmaktan çekinmeyen, bu hususta hiçbir fırsatı kaçırmayan, dininize yabancı milletleri kendinize mahrem-i esrar, dost, arkadaş ithihaz etmeyiniz. Bunların suret-i haktan görünerek size güler yüz göstermelerine, hayrınızı ister gibi tavırlar takınmalarına asla kapılmayınız. Onların gece gündüz isteyip durdukları; sizin felaketinizden, izmihlalinizden, esaretinizden başka bir şey değildir. Baksanzâ, size karşı kalplerinde besledikleri düşmanlık, o kadar dehşetli ki bir türlü zaptedemiyorlar da ağızlarından kaçırıyorlar. Hâlbuki yüreklerinde kök salmış olan husûmet, ağızlarından taşan ile kâbil-i kıyas değildir, ondan çok fazladır, çok şiddetlidir. İşte bütün hakayıki, âyât-ı celilemizle sizlere açıktan açığa tebliğ ediyoruz, bildiriyoruz. Eğer akılı başında insanlarsanız, eğer dareynde zelil olmak, hüsranda kalmak istemezseniz, bizim âyât-ı celilemizin muktezasınca hareket ederek felah bulursunuz.”



mediğini göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında Mehmed Âkif'in ilhamın direk *Kur'an*'dan alınması gerektiği ile ilgili vurgularını, onun Mealcilik veya Kur'ancılık akımlarına mensup olabileceği ihtimali üzerinden değerlendirilmemek gerekmektedir.

Mehmed Âkif Ersoy'un meselelerin çözümü için *Kur'an*'a başvurmayı ifade ettiği "Âsım" şiirine dâhil "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp ilhamı / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslâm'ı" dizelerini, İslam'ın eğip bükülerek modern çağa beğendirilme çabasından değil, modern çağı anlayarak ona, onun diliyle cevap vermektен⁴⁷ bahsettiği yönünde yorumlamak doğru bir bakış açısı içermemektedir. Zira Âkif, yaşadığı çağı doğru anlayıp ona onun diliyle cevap vermektен yana değil, *Kur'an*'ı kaynak kabul ederek doğru çözümler sunmaktan yanadır.⁴⁸

Mehmed Âkif Ersoy'un meal ve tefsir anlayışından genel olarak bahsettikten sonra Âkif'in düşünce dünyasını şekillendiren dinî algısının detaylarına daha spesifik örneklerle bakmakta fayda vardır. Dinî düşünceyi şekillendiren en önemli konuların itikâdî meseleler olduğu muhakkaktır ve bu bağlamda Mehmed Âkif Ersoy'un, kelâmî bahislere yaklaşımlarına değinmek gerekmektedir. Esasen bu hususların çoğunda Âkif, ehl-i sünnetin yolunu takip etmektedir. O dönemde yaşayan ve kendilerinden etkilendiği iddia edilen düşünürlerin aksine Âkif, çoğu hususta ehl-i sünnete tabi olmaktadır. Oysa etkilendiği düşünülen fikir insanlarının birçoğu Mutezile'nin ve modern akımların etkisinde kalmışlardır.

Malum olduğu üzere itikâdî meselelerde ilk olarak iman bahsi gelmektedir ve Âkif, Allah'a iman başta olmak üzere bütün imânî konuları ayet ve hadisler çerçevesinde ele almıştır. Bu anlamda yeni görüşler beyan etmemiş ve ayet ve hadislerdeki iman esaslarını fikirlerinin ana ölçütü yapmıştır. Bunun yanında pek çok şiirinde ayet ve hadisleri kullanmış ve naslar aracılığıyla düşüncelerini beyan etmiştir. Örneğin "İmandır o cevher ki İlahî ne büyüktür... / İmansız

⁴⁷ İhsan Eliaçık, *Mehmed Âkif Ersoy*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2016, s. 53.

⁴⁸ Betül Meral, *20. Yüzyılın Ürettiği İtikâdî- Kelâmî Problemlere Mehmed Âkif Ersoy'un Bakışı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020, s. 57.

olan paslı yürek sîne de yükür!"⁴⁹ dizeleriyle imanın mahalli ile ilgili fikirlerini ortaya koymuştur. Bu dizelere bakıldığında imanın mahalli kalptir ve bu görüş geleneksel manada ehl-i sünnetin görüşünü temsil etmektedir. Ayrıca bu görüş bağlamında değerlendirilirse imân olmadan insanların iyi bir insan olacağı savı –günümüzde çok popüler olsa bile- Âkif'te karşılık bulmamaktadır ve bu çerçevedeki görüşlerini şu dizeleriyle daha net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır;
Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerde çekilmiş farz edilsin havfı Yezdân'ın...
Ne irfânın kalır te'siri kat'iyyen, ne vicdânın.⁵⁰

Mehmed Âkif Ersoy'un kelimî görüşlerinde karşılık bulan bir diğer konu kader ve kaza konusudur. İslam kültür tarihinde kader ve kaza kelimelerine farklı manalar yükleyerek onları farklı yorumlayan, insanın fiillerinin hürriyeti bağlamında insanın fiillerinin yaratılmasını insana atfeden, dolayısıyla kaderin Allah'ın adalet sıfatıyla bağdaşmadığını belirten mezhep ve gruplar bulunmaktadır. Bunun yanında insanın sadece Allah'ın kaderine boyun eğen bir varlık olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Esasen Mehmed Âkif, ne insanı kendi fiillerini yaratacak kadar hür, ne de cebren itaat edecek kadar mahkûm bir varlık gibi görmüştür. Âkif, külli irade ve cüz'î irade konusunda geleneğe ve ehl-i sünnete tabi olmuştur. Fakat insanların, kendilerine düşen sorumlulukları yerine getirmeyip suçu yaratana atması ile ilgili fikirlere son derece tepkili davranmış ve bununla ilgili fikirlerini şöyle beyan etmiştir.

Kader ferâiz-i îmâna dâhil... Âmennâ...
Fakat yoktur onda senin sapmış olduğun ma'nâ
Kader: Şeriâiti mevcûd olup da meydanda,
Zuhûra gelmesidir mümkinâtın a'yânda.

⁴⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 18.

⁵⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 267.



Niçin nasıl geliyormuş... O büsbütün meçhul;
Biz ihtiyarımızın suretindeniz mes'ûl.
Kader nedir, sana düşmez o sırrı istiknâh;
Senin vazifen itâat ne emrederse İlâh.
O, sokmak istediğin şeikle girmesiyle kader;
O, bütün evâmiri şer'in olur bir anda heder!
Neden ya; Hazret-i Hakk'ın Resûl-i Muhterem'i
Bu bahsi men ediyor mü'minîne, boş yere mi?51

Mehmed Âkif Ersoy, yukarıda ifade edilen düşünce yapısı bağlamında kaderin çizgileri ve Allah'ın iradesiyle ilgili Al-i İmrân suresi yirmi altıncı ayeti şöyle meallendirmiştir: “Yâ Muhammed, de ki: “Ey mülkün sahibi Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinden alırsın. Sen dilediğini azîz edersin, Sen dilediğini zelil edersin. Hayır yalnız Senin elinde. Şüphe yok Sen her şeye kadirsin.”⁵² Ayetteki Allah'ın tüm mülke sahip olması fikri Âkif'te aynen karşılık bulmakta lakin insanlara ait ihmalkârlıkları da şu dizeleriyle anlatmaktadır:

İlahi, “Malike'l mülk'üm” diyorsun... Doğru, âmenna .
Hakiki bir tasarruf var mıdır insan için? Asla!
Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istila;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülk bi pâre;
Alan sensin, veren sensin, senin, senin hükmündedir dünya.⁵³

⁵¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 456.

⁵² Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 52; Al-i İmrân 3/26. Aynı ayeti daha önce *Sebilürreşad* dergisindeki yazısında şöyle meallendirmiştir: “Yâ Muhammed, de ki: ‘Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin, Sen mülkü dilediğinin elinden alırsın. Sen dilediğini azîz edersin, Sen dilediğini zelil edersin. Senin elindeki yalnız hayırdır. Sen hiç şüphe yoktur ki her şeye kadirsin.’” Görüldüğü üzere kelime farkları olsa da ayetin meallendirilmesinde bakış açısına ve düşünce yapısına dair bir değişiklik bulunmamaktadır.

⁵³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 195.

Âkif aynı ayetin tefsirini manzum bir şekilde şöyle noktalamaktadır:

Sus ey dîvâne ! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fıtratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kânûn-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!..⁵⁴

Mehmed Âkif Ersoy'un kaderle ilgili tüm yazıları dikkate alındığında aralarında tenakuz varmış gibi görünse de bu durum, Âkif'in yaşadığı yüzyıl ve onun getirdiği karmaşıklıklarla ilintilidir. Âkif çok keskin bir şekilde insanların kendi hatalarını İlâh'a yüklemelerini kabul etmemektedir ve bu manada yer yer iç dünyasındaki sorular bağlamında serzenişlerde bulunmaktadır.

Daha önce dikkat çekildiği gibi Mehmed Âkif Ersoy'un bilinen anlamıyla bir modernist olmadığı, meal ve tefsir çalışmalarında klasik kaynaklardan istifade etmesinden de anlaşılmaktadır. Kendisinin en çok istifade ettiği müfessirler ve tefsirlerin başında Zemahşerî, Fahrettin Râzî, Celâleyn Tefsiri ve ismini net olarak zikretmediği diğer müellifler gelmektedir. Âkif, bu eser ve müfessirlere oldukça hâkimdir. Hatta Safahat'ta Fahreddin Râzî için yazdığı oldukça uzun olan şiir⁵⁵ ele alındığında, Râzî hakkında çok geniş malumata sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Mehmed Âkif'in geleceği savunduğu ve ondan istifade ettiği görülmektedir. Fakat burada kastedilen gelenek, bilindiği manasıyla gelenek değil, son peygamberden o güne kadar tevarüs ettirilen gelenektir. Diğer bir ifadeyle kastedilen gelenek, geride kalmış, ilerlemeyi durduracak köhne düşünceler ve mitoloji değil, vahiyle, kutsal, sahih akideyle, şehadetle, zahirî ve bâtinî hakikatle ilgili olandır.⁵⁶ Âkif, bu meyandaki görüşlerini ayetlerle desteklemekte ve ilgili ayetleri şu şekilde

⁵⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 348.

⁵⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 494-497.

⁵⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 150-151; Nihat İltter, *Mehmed Âkif Ersoy'un İnanç Dünyası*, s. 43.



meallendirerek kendi zihin dünyasını yansıtmaktadır. “Onlara ‘Allah’ın indir-diği şeriatın izince gidin’ denildiği zaman, ‘Öyle değil, bizler atalarımızı hangi şeylere inanmış bulduysak onların izinden gideriz’ derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş, doğru yol seçememiş iseler, o hâlde de mi?”⁵⁷ Mehmed Âkif, bu anlama muhtevî ayetleri delil göstererek geleneği körü körüne taklit etme-yi, adet halini almış hurafeleri dinden kabul etmeyi, Allah ve Peygamber’inin emrettiği hakikatleri anlamayıp hayata geçirmemeyi eleştirmektedir.⁵⁸ Eleştiri konusunda oldukça sert bir tutum sergileyen Âkif, zikri ayetin düşünce dün-yasındaki karşılığını şiirinde şöyle ifade etmektedir.

Böyle gördük dedemizden! sesi titrek titrek!
Böyle gördük dedemizden! sözü din merdud;
Acaba saha-i tatbiki neden na-mahdud?
Çünkü biz bilmiyoruz dini. Evet, bilseydik,
Çare yok gösteremezdik bu kadar sersemlik.⁵⁹

Bu bilgilerden hareketle söylenebilir ki Mehmed Âkif Ersoy, Mealcilik akımına mensup değildir. Mealcilik, genel olarak ana kaynaklara dönmeyi, özel olarak ise *Kur’an* merkezli İslam anlayışını savunmayı ve bu çerçevede İslam’ı en saf şekliyle temel kaynağından öğrenmek gerektiğini vurgulayan bir harekettir. Bu hareket, *Kur’an*’ı anlama çabasında *Kur’an*’ın inzalinden bu güne kadar olan İslamî ilimler ile ilgili birikimi bilinçli olarak ihmal edip görmezden gelmektedir.⁶⁰ Tanımından da anlaşıldığı gibi Mealcilik hareke-ti İslamî geleneği yok saymakta ve sadece *Kur’an-ı Kerim*’e odaklanmaktadır. Esasen Mehmed Âkif Ersoy’un böyle bir duruşu kesinlikle bulunmamaktadır.

⁵⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur’an Meali*, s. 25; Bakara 2/170. Aynı ayeti *Sebilürreşad* dergisindeki yazıda şöyle meallendirmiştir: “Hem onlara: Allah ne göndermiş ise ona uyunuz dendiği zaman, ‘Biz, daha iyi, atalarımızı müdâvim bulduğumuz şeylere uyarız’ derler. Pekâlâ! Ya ataları bir şeye akıl erdireme-miş, doğru yolu seçememiş ise, yine mi uyacaklar?” Görüldüğü gibi kelime farkları olsa da düşünce yapısında bir farklılık bulunmamaktadır.

⁵⁸ Mehmet Gözen, *Mehmed Âkif’in Nazım ve Şiirlerinde İctimâî Tefsir*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2019, s. 58.

⁵⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 202.

⁶⁰ Mustafa Öztürk, “Meal”, *İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 2, TDV Yayınları, Ankara 2019, s. 206.

Daha önce verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere Âkif, gelenekten maksimum düzeyde istifade etmiştir.

Mehmed Âkif Ersoy'un meal çalışmasında, birkaç alternatif kullandığı ve nihai olarak bunlardan birine karar veremediği veya ömrünün bu karara varmaya elvermediği görülmektedir. Esasen meal çalışmasında alternatif kullanmasında ilk göze çarpan husus, ayeti Türkçe'ye en iyi şekilde çevirebilme çabasıdır. Aynı zamanda bazı meal alternatifleri, hem tefsir geleneğinin Âkif üzerindeki etkisini hem Âkif'in düşünce dünyasının meale yansımalarını göstermektedir. Bir örnek vermek gerekirse Fâtiha suresinin son iki ayeti ele alınabilir.

İlk Meal: Bizleri doğru yolun, o nimetine kavuşanların tuttuğu yolun yolcusu et. Gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yolun yolcusu etme.

Alternatif Meal Bir: Bizlere, o kendilerine kerem kıldığın kimselerin yolunu göster, gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yolu gösterme.

Alternatif Meal İki: Bizleri doğru yola, o kendilerine kerem kıldığın kimselerin yoluna çıkar. Gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yola çıkarma.⁶¹

Yukarıda görülen üç meal birbirine yakın anlamları içeriyor gibi görünmekle birlikte bir ve üçüncü meal salt bir ifade farklılığını beyan ederken ikincisinde bir tefsir ve yorumlama farkı da bulunmaktadır. İslamî gelenekte hidayet kavramı mezhepler arasında farklı yorumlanmış, ehl-i sünnet ve özellikle Eş'ariler hidayet ve sapıklık/delaletin ancak Allah'ın eliyle/dilemesiyle mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Buna mukabil Mutezile insanın özgür olduğunu, Allah'ın vahiy yoluyla insana doğruyu ve yanlış gösterdiğini ama insanın doğru veya yanlış karar verip ona ulaşmasında Allah'ın bir dahli olmadığını savunmaktadır. Bu çerçevede Fâtiha suresinin son iki ayetine verilen anlam ya insanın hidayet ve dalaletine Allah'ın ulaştırması yönünde duasını veya Allah'ın bu iki yolu göstermesi yönündeki duasını içermektedir. Ezcümle verilen meallerin bir ve üçüncüsünde Allah'ın direkt müdahalesi ve hidayete eriştirmesi talep edilmekte ve ehl-i sünnetin görüşüne uygun meallendirilmektedir. İkinci mealde ise Allah'ın hidayet yolunu göstermesi ve da-

⁶¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 1.



lalet yolunu ise göstermemesi talep edilerek, Mu'tezilî anlayışa kapı aralar gibi görünmektedir. İlk bakışta mezhebî görüşünü yansıtmış gibi anlaşılabilen bu meallendirme çeşitliliği, aslında Mehmed Âkif Ersoy'un, tefsir geleneğinde var olan üç farklı okumayı yansıtmaya ve istifade ettiği müfessirlerin bakış açısını mealine aksettirmek üzere üç farklı meal kurgulamasıdır.⁶²

Diğer bir ifadeyle Mehmed Âkif'in, parantez içi farklı mealler vermesinde çoğunlukla Türkçe açısından daha iyi bir ifade bulabilme çabası bulunmakla birlikte tüm mealleri bu türden değildir. Âkif, kimi zaman tefsir geleneğinin ayetin manasında uzlaşmamasından etkilenmiştir. Bilindiği gibi tefsir müdevvenatı, bir ayete tek mana vermede uzlaşmamış aksine sanki farklı manalar verilebileceği hususunda uzlaşmış gibidir. Nitekim rivayet tefsir geleneğinin temsilcilerinden Taberî gibi veya dil bilimsel tefsir geleneğini esas alan Zemahşerî gibi müfessirlerin eserleri, bazı ayetlerin farklı manalara gelecek şekilde okunabileceğinin/anlamlandırılabilirliğinin bol örneklerini barındırmaktadırlar. Bu durum ise İlâhî iradenin bir neticesi olarak farklı anlamaya müsait bırakıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Ve bu durum, cihanşümul olan *Kur'an*'ın, farklı yorumlanabilme özelliği sayesinde farklı coğrafya ve farklı zamanlarda farklı tevîl edilebilmesi açısından esneklik olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla müfessirler, ilmî ölçütlere ve tefsir geleneğinin belli kriterlerine riayet edilmesi şartıyla bu farklı okuma/anlamlandırma durumunu meşru kabul etmişlerdir. En nihayet Mehmed Âkif Ersoy'un da bu zengin tefsir geleneğine vakıf olduğunu ve ayetlere meal verirken aynı zamanda gelenekteki bu anlam çeşitliliğini mealine yansıtmak istediğini söyleyebiliriz.⁶³

Mehmed Âkif Ersoy, yaşadığı dönemdeki karışıklıklardan ötürü bir Müslüman vatansever olarak üzerine düşeni fazlasıyla yapmıştır. Meal yazdığı dönemlerde vatanına hasret olması ve bir nevi sürgünde olmasına rağmen bu vatan sevgisinden hiçbir şey kaybetmemiş ve ilgili ayetleri yine ye's ve ümitsizliğin haramlığına vurgu yaparak tercüme etmiştir. "Ve Câlût ile askerinin karşısına dikilince 'Ya Rabbe'l-âlemîn! Kalplerimize şehamet indir, ayaklarımızı yerinde sabit kıl (muhkem kıl) ve küfre dalmış kavme bizleri muzaffer

⁶² Murteza Bedir, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", *Direnen Meal Akif Meali Uluslararası Sempozyum*, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 183.

⁶³ Murteza Bedir, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", s. 186.

buyur!' niyazında bulundular."⁶⁴ "O kulları ki birtakımları gelip de 'Herifler sizin için kuvvetlerini topladılar, onlardan korkmalısınız' dedikleri zaman bu haber imanlarını arttırdı da 'Bize Allah yeter, ne güzel muhafızdır O!' cevabını verdiler."⁶⁵ Ye'sten büyük sâiki atâletin, ye'sten yaman delil-i zilletin, ye'sten fena delil-i meskenetin olmadığını ifade eden Âkif, cemaat ve Müslümanların ruhunu kemiren, iliklerini kurutan toplumsal hastalığın ye's ve ümitsizlikten kaynaklandığını ifade etmektedir. Dolayısıyla o, İslam dünyasının dirilişine katkı sağlayacak en önemli işin, azme sarılmak olduğunu söylemekte, ümit ve azmin insanı hayata bağlayarak ona ruh verecek kadar ulvî duygular olduğunu savunmaktadır.⁶⁶ Âkif, bu şekildeki düşüncesini zaman zaman şiirlerinin içine ayetin kendisini alarak da vurgulamaktadır.

İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsûmandan refref indirsin demektir bu melek!
"Leyse li'I-insâni illâ mâ seâ" derken Hudâ:
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!
Mahvolursun bir dakıkan geçse hattâ böyle boş⁶⁷

Sonuç

Mehmed Âkif Ersoy, düşünce yapısı itibarıyla İslam'a son derece sadık, İslamî ilkelerden asla taviz vermeyen ve kendi yaşama tarzını da buna göre düzenleyen bir fikir insanıdır. Ailesinden, çevresinden, resmî okullarından ve gayr-i resmî eğitim aldığı hocalarından çok geniş bir İslamî eğitim almış, Arapça'yı çok iyi öğrenmiş ve temel İslamî ilimlerden de oldukça iyi seviyelerde müktesebat edinmiştir.

⁶⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 40; Bakara 2/250.

⁶⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 71; Al-i İmrân 3/173. Mehmed Âkif Ersoy, bu ayeti daha önce üç kez meallendirmiş ve hepsinde ye's ve ümitsizlikten kurtulmak gerektiğine vurgu yapmıştır. Bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Kur'an Meali*, s. 71.

⁶⁶ Mehmet Gözen, *Mehmed Âkif'in Nazım ve Şiirlerinde İctimâî Tefsir*, s. 62, 65.

⁶⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 148.



Mehmed Âkif Ersoy, genel manada çok iyi bir şair olarak tanınmış olsa da onun İslamî ilimlere vukûfiyeti gözden kaçırılmamalıdır. İlaveten hem Arapça hem de Türkçe'ye derin hâkimiyeti sebebiyle kendisine *Kur'an* meali yazmasının teklif edildiği unutulmamalıdır. Zira bu, onun meal ve tefsir konusunda da mütehasıs bir âlim olduğunu göstermektedir.

Yaşadığı dönemin şartları gereği, geleneksel anlayışa eleştirel yaklaştığı gözlemlense de Mehmed Âkif Ersoy, gelenek düşmanı ve onun karşısında duran bir fikir adamı değildir. Bilakis geçmişte kendi zamanları açısından çok güzel şeyler yapıldığını fakat zamanın ve koşulların değişmesiyle ihtiyaçların da değiştiğini belirterek şimdiki âlimlerin de selefleri gibi üstlerine düşeni yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Kendi meal ve tefsir çalışmalarında da selef müfessirlerden istifade etmiş, onların yöntemlerinden kendisi için uygun olanları tercih etmiştir. Bu bağlamda Mehmed Âkif Ersoy, modernist düşünce sistemlerine kapılıp başka ilimlere ihtiyaç olmadan meal ve tefsir yapabileceğini iddia etmemiştir. Meal ve tefsir çalışmaları için gerekli olan Ulumu'l-Kur'an ve tefsir ilmine ait ön bilgilere vukûfiyet sağladıktan sonra meal ve tefsir çalışmalarına geçmiştir. Bu değerlendirmeler çerçevesinde Mehmed Âkif Ersoy, düşünce yapısı itibarıyla mealcilik ve kur'ancılık akımına mensup kabul edilmemelidir.

Mehmed Âkif Ersoy'un *Kur'an* mealinde aynı ayetin farklı meallerinin olduğu görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi Âkif'in ayetin Türkçe'ye en uygun şekilde nasıl tercüme edilebileceği ile ilgili endişesidir. O, birkaç seçenikle en iyi tercümeyle ulaşmak istemektedir. Şayet ömrü elverseydi belki de bu mealleri tek seçeneğe indirebilecekti. Zira bütün ayetlerde birkaç meal yoktur. Ayetlerin birkaç alternatifle meallendirilmesinde dikkat çeken bir başka husus da anlam çeşitliliğidir. Fakat bu meal çeşitleri arasında bazen düşünce farklılıkları var gibi görünmektedir. Yani bazen aynı ayetin birinci meali ehl-i sünnetin görüşlerine uygun, ikincisi ise Mutezilî fikri çağrıştırıyor gibi olmaktadır. Burada Mehmed Âkif Ersoy'un bir mezhep taassubuyla ayeti meallendirdiğini düşünmek tam olarak gerçeği karşılayamayabilir. Doğru olan Âkif'in tefsir geleneğine vukûfiyeti çerçevesinde tefsir müellefatındaki anlam çeşitliliğini mealine yansıtmak istemesidir, denilebilir. Çünkü malum olduğu üzere hem rivayet tefsirlerinde hem de dirayet tefsirlerinde ayetlerin meallen-

dirilmesinde farklılıklar ve çeşitlilikler bulunmaktadır. Hatta gelenekte tek tefsir kitabının içinde dahi -Taberî'de olduğu gibi- farklı anlamlandırma çeşitleri bulunmaktadır.

Kaynakça

- "Mehmed Âkif Ersoy", *Büyük Türk Klasikleri*, C. 10, Ötüken-Söğüt Yayınları, İstanbul 1990, s. 340-391.
- Akgül, Mehmet, "Mehmed Âkif Düşüncesinde Dinî Yenilenme", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 495-501.
- Aydın, Hasan, "Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirsel Söyleminde Doğunun Geri Kalmışlığının Felsefî Çözüm- lenmesi", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 327-337.
- Bedir, Murteza, "Mehmed Âkif Mealindeki Alternatif Mealler Meselesi ve Tefsir Geleneği", *Direnen Meal Akif Meali Uluslararası Sempozyum*, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 181-196.
- Cüendioğlu, Düccane, *Bir Kur'an Şairi*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2004.
- Çalışkan, Adem, "Ölümünün 56. Yılında Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri", *Din Öğretimi Dergisi*, S. 38, Ocak 1993, s. 76-90.
- Çetişli, İsmail, "Mehmed Âkif'in Şiir Kaynaklarından Biri Olarak Kur'an-ı Kerim", *I. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Mehmed Âkif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur 2009, s. 417-425.
- Demirci, Mehmet, *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Tasavvuru*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2016.
- Doğan, Mehmet, "Mehmed Âkif Ersoy Hayatı, Mücadelesi, Eseri ve Tesirleri", *Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmed Âkif Ersoy*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2013, s. 7-24.
- Düzdağ Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Mısır Hayatı ve Kur'an Meali*, Med Kitap, İstanbul 2005.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Hakkında Araştırmalar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1987.
- Düzdağ, Mehmet Ertuğrul, *Mehmed Âkif Ersoy*, Kaynak Kitaplığı, İstanbul 2004.
- Eliaçık, İhsan, *Mehmed Âkif Ersoy*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2016.
- Ersoy, Mehmed Âkif, "Hutbe ve Mevâiz", *Sebülürreşâd*, 20 Şubat 1913 / 7 Şubat 1328-14 Rebiülevvel, C. 9-2, s. 232-250.
- Ersoy, Mehmed Âkif, "Tefsir-i Kebir", *Sebülürreşâd*, C. 8-1, S. 183, 8 Mart 1912, s. 5-6.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Kur'an Meali*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012.
- Ersoy, Mehmed Âkif, *Safahat*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, Ankara 2013.
- Fergan, Eşref Edip, *Mehmed Âkif, Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2010.



- Gözen, Mehmet, *Mehmed Âkif'in Nazım ve Şiirlerinde İctimâî Tefsir*, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2019.
- İlter, Nihat, *Mehmed Âkif Ersoy'un İnanç Dünyası*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2020.
- İmamoğlu, Vahit, *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*, Ravza Yayınları, İstanbul 1996.
- Kara, İsmail, *İslamcıların Siyasi Görüşleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1994.
- Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi I. yy.*, İstanbul 1986.
- Kara, Mustafa, "İstiklâl Marşı'nda Kur'an-ı Kerim'den İktibaslar", *Kabulünün 100. Yılında İstiklal Marşı ve Milli Şairimiz Mehmed Âkif Ersoy Uluslararası Sempozyumu*, (12 Mart 2021 Şanlıurfa), İksad Yayınevi, 2021, s. 219-233.
- Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, İstanbul 1987.
- Karslı, İbrahim H, *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, DİB Yayınları, Ankara 2012.
- Kısıklı, Emine, "Millî Mücadelede Kamuoyu Oluşturulmasında Mehmed Âkif", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 1, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 203-219.
- Küçükaya, Cihat, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 2014.
- Mehmed Âkif Külliyyatı*, C. 10, haz. İsmail Hakkı Şengüler, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1992.
- Meral, Betül, *20. Yüzyılın Ürettiği İtikâdî- Kelâmî Problemlere Mehmed Âkif Ersoy'un Bakışı*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020.
- Okay, M. Orhan, *Mehmed Âkif Kalabalıklarda Yalnız Bir Adam*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2015.
- Okay, M. Orhan-Düzdağ, M. Ertuğrul, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-439.
- Ozan, İbrahim Halil, "II. Abdülhamid Döneminde İslamcı Muhalefet ve Mehmed Âkif Ersoy", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4-5, 2016, s. 146-164.
- Öztürk, Mustafa, "Meal", *İslâm Ansiklopedisi*, C. Ek 2, TDV Yayınları, Ankara 2019, s. 205-207.
- Pepe, Kadir, "Mehmed Âkif Ersoy'da Spor Sevgisi ve Gençlik İdeali", *1. Uluslararası Mehmed Âkif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. 2, Desen Ofset, Ankara 2009, s. 445-451.
- Şen, Ercan, "İctimâî Tefsir Yaklaşımı Açısından Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an Yorumu", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 163-195.
- Şentürk, Recep, "Giriş", *Kur'an Meali Mehmed Âkif Ersoy*, Mahya Yayınları, İstanbul 2012, s. XI- XXII.
- Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmed Âkif Ersoy*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973.
- Uçar, Emine Can, *Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerindeki Temel Değerlerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2020.